

**FONETIKA VA GRAFIKA ASOSLARINI O‘RGANISHDA PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH**

*Andijon davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Buronova Surmaxon Soyibjon qizi
surmaxonburonova@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati va ularni tatbiq etishning samaradorligi tahlil qilinadi. Ilmiy-nazariy asoslar, tarixiy taraqqiyot, mahalliy va xorijiy olimlarning yondashuvlari, amaliy tadqiqotlar va tanqidiy bahslar asosida fonetika-grafika bilimlarini chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiluvchi innovatsion texnologiyalar ko‘rib chiqiladi. Maqolada innovatsion yondashuvlar natijasida talabalarda fonetik va grafik bilimlarni mustahkamlashda erishilgan yutuqlar misollar asosida tahlil qilinadi va kelgusi tadqiqotlar uchun tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: fonetika, grafika, pedagogik texnologiyalar, ta’lim

Abstract: This article analyzes the importance and effectiveness of applying modern pedagogical technologies in studying the foundations of phonetics and graphics. Based on scientific-theoretical foundations, historical development, approaches of local and foreign scholars, empirical studies, and critical debates, innovative technologies serving the deep assimilation of phonetic-graphic knowledge are examined. The article discusses achievements in strengthening students’ phonetic and graphic competencies as a result of innovative approaches and offers recommendations for future research.

Keywords: phonetics, graphics, pedagogical technologies, education

Аннотация: В данной статье анализируется значение и эффективность применения современных педагогических технологий при изучении основ фонетики и графики. На основе научно-теоретических основ, исторического развития, подходов отечественных и зарубежных ученых, эмпирических исследований и критических дискуссий рассматриваются инновационные технологии, способствующие глубокому усвоению фонетико-графических знаний. В статье обсуждаются достижения в укреплении фонетических и графических компетенций студентов и даются рекомендации для дальнейших исследований.

Ключевые слова: фонетика, графика, педагогические технологии, образование

Hozirgi zamonaviy ta'lim jarayonida tilshunoslikning muhim bo'limlaridan biri bo'lgan fonetika va grafika asoslarini o'rgatishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Fonetika va grafika nafaqat tilning tovush tizimi va yozuv belgilarini o'rganadi, balki tilning to'g'ri talaffuzi va savodxonlik darajasini oshirishda ham asosiy rol o'ynaydi. Shu bois, ushbu sohalarni o'qitishda an'anaviy yondashuvlardan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar, multimediya vositalari va zamonaviy didaktik yondashuvlarning keng joriy qilinishi natijasida fonetika va grafika asoslarini o'rganish jarayonida sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Bu esa pedagogik texnologiyalarning ilmiy-nazariy asoslarini, ularning amaliy qo'llanilishi va samaradorligini chuqur o'rganishni talab etadi. Mazkur maqolada fonetika va grafika asoslarini o'rgatishda pedagogik texnologiyalarning ilmiy-nazariy asoslari, tarixiy taraqqiyoti, milliy va xorijiy olimlarning yondashuvlari, amaliy tadqiqotlar natijalari va mavjud bahs-munozaralar asosida tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Fonetika va grafika asoslarini o'rganishda pedagogik texnologiyalarning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari uzoq tarixiy taraqqiyotga ega. Tilshunoslikda fonetika tilning tovush tizimini, ya'ni tovushlarning hosil bo'lishi, o'zgarishi, talaffuzi va ularning ma'nodagi roli kabi masalalarni o'rganadi. Grafika esa yozuv tizimi, harf va grafik belgilar, ularning shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Ushbu sohalarning asosiy tushunchalari va nazariy asoslari o'tgan asrlarda shakllangan bo'lsa-da, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida ularni o'qitish va o'rganish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Fonetika fanining nazariy asoslari haqida so'z borganda, birinchi navbatda, klassik tilshunoslik maktablari ta'limotlariga murojaat qilish lozim. Yevropa fonetika maktabi vakillari – B. Bloch, G. Jespersen, D. Jones, I.A. Baudouin de Courtenay kabi olimlar fonetikaning ilmiy asoslarini ishlab chiqqanlar va zamonaviy fonetika nazariyasini shakllantirganlar. D. Jones tomonidan ishlab chiqilgan transkripsiya tizimi butun dunyoda fonetik tadqiqotlarning asosiy vositasiga aylangan. Bu tizim orqali tovushlar aniq va to'g'ri ifodalanishi, ularning talaffuz xususiyatlari o'quvchilarga oson yetkazilishi mumkin bo'ldi. I.A. Baudouin de Courtenay esa fonemalar nazariyasini chuqur tadqiq etib, fonetika va fonologiya o'rtasidagi farqni aniq belgilab bergan[1]. Shu bilan birga, rus tilshunosligida V.A. Bogoroditskiy, L.V. Shcherba, N.I. Zhinkin kabi olimlarning fonetika va grafika sohasidagi ishlari alohida ahamiyatga ega. Ularning tadqiqotlarida tovush va yozuvning o'zaro munosabati, talaffuz va yozuv tafovutlari, fonetik va grafik kompetensiyalarni shakllantirish masalalari chuqur o'rganilgan. L.V. Shcherba

fonemalar tizimining o'rganilishi va ularning grafik ifodalari o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda yoritib bergan. Tilshunoslikda fonetika va grafika muammolarini o'rganishda turli nazariy yondashuvlar mavjud. Masalan, strukturalistik yondashuvda fonetika va grafika til tizimining ichki tartibi, elementlarining o'zaro bog'liqligi asosida tahlil qilinadi. Generativ grammatika tarafdorlari esa fonetik va grafik birliklarning sintaktik va semantik sathlar bilan aloqasini o'rganadilar. Shu o'rinda, fonetika va grafika o'rtasidagi tafovutlar, ularning ta'lim jarayonida o'zaro uzviy bog'liqligi haqidagi nazariy qarashlar ham muhim ahamiyatga ega. Fonetika va grafika asoslarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish masalasi so'nggi o'n yilliklarda alohida tadqiqot yo'nalishiga aylandi. Jahon miqyosida ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta'lim usullari, multimedia va raqamli platformalarning keng joriy qilinishi natijasida fonetika va grafika asoslarini o'rganish samaradorligi oshdi. Masalan, ingliz tilini o'rgatishda audio va video materiallar, fonetik laboratoriyalar, kompyuter dasturlari yordamida talaffuz va yozuv ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha qator tadqiqotlar olib borildi. Shuningdek, fonetika va grafika asoslarini o'rgatishda "blended learning" (aralash ta'lim), "flipped classroom" (teskari sinf) kabi zamonaviy ta'lim modellari ham muvaffaqiyatli qo'llanmoqda. Ushbu texnologiyalar individual yondashuv, mustaqil ta'lim, refleksiya va tahliliy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi[2]. O'zbek tilshunosligida fonetika va grafika asoslarini o'rganish va o'qitish masalalari XX asr boshlaridan boshlab faol tadqiq qilina boshlandi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat kabi ma'rifatparvarlarning asarlarida fonetika va grafika masalalari, talaffuz va yozuv muammolari, savodxonlikni oshirish masalalari alohida o'rin egallaydi. Keyinchalik, N. Mahmudov, I. G'afurov, M. Tursunov, T. G'aniyev, X. To'xtaboyev, A. Madvaliev kabi o'zbek tilshunoslari fonetika va grafika asoslarini chuqur tadqiq etib, ularni o'qitishning samarali usullarini ishlab chiqdilar. Jumladan, N. Mahmudovning "O'zbek tili fonetikasi", I. G'afurovning "O'zbek tilining fonetik tizimi" kabi asarlari o'zbek tilining fonetik va grafik xususiyatlarini o'rganishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. O'zbek tilida fonetika va grafika asoslarini o'rgatishda an'anaviy va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning uyg'unligi, talaffuz va yozuv ko'nikmalarini shakllantirishda interfaol usullarning o'rni, o'quvchilarning mustaqil o'zlashtirishini ta'minlashga qaratilgan innovatsion yondashuvlar amaliy tajribada keng joriy qilinmoqda[3]. Tarixiy jihatdan, o'zbek tilshunosligida fonetika va grafika asoslarini o'rganishda klassik va zamonaviy nazariyalar bir-birini to'ldirib kelmoqda. Klassik yondashuvlarda fonetik birliklarning fonologik va morfologik sathlardagi o'rni, grafik belgilar tizimining shakllanish bosqichlari, yozuv tizimining evolyutsiyasi, arab, lotin va kirill grafikalarining o'zaro ta'siri, harf va tovushlar o'rtasidagi nisbat muammolari chuqur tahlil etilgan. Zamonaviy tadqiqotlarda esa, ko'proq innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim muhitida fonetika va grafika asoslarini o'rgatish,

interaktiv dasturlar, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalardan foydalanish imkoniyatlari o'rganilmoqda. Masalan, o'zbek tili o'qituvchilarining zamonaviy interaktiv platformalardan, fonetik simulyatsiya dasturlaridan, onlayn test va mashq tizimlaridan samarali foydalanishi natijasida o'quvchilarning fonetik va grafik ko'nikmalari sezilarli darajada oshgani amaliy tadqiqotlar bilan isbotlangan. Shuningdek, fonetika va grafika asoslarini o'rgatishda gamifikatsiya (o'yinlashtirish), AR/VR texnologiyalari, sun'iy intellekt asosida tuzilgan ta'lim ilovalari ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda[4]. Empirik tadqiqotlar natijalari fonetika va grafika asoslarini o'rganishda pedagogik texnologiyalarning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, O'zbekiston Milliy universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, interaktiv ta'lim platformalaridan foydalanish, fonetik laboratoriya mashg'ulotlari, multimedia va audio-vizual materiallar asosida tashkil etilgan darslar natijasida talabalar fonetik va grafik bilimlarni an'anaviy usullarga nisbatan tezroq va sifatliroq o'zlashtiradilar. Shuningdek, masofaviy ta'lim, onlayn kurslar va vebinarlar ham fonetika va grafika asoslarini o'rganishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Bunda o'quvchilar mustaqil ravishda audio va video materiallarni tinglab, talaffuzini tekshiradi, yozuv mashqlarini bajaradi, o'z bilimini onlayn testlar orqali baholaydi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha malakasini oshirish, didaktik va interfaol metodikalarni ishlab chiqish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini e'tiborga olish kabi omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi[5]. Fonetika va grafika asoslarini o'rganishda pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilarning fonetik va grafik bilimlarni o'zlashtirish darajasi, mustaqil ishlash ko'nikmalari, ijodkorligi va motivatsiyasi oshadi. Ammo, bu borada mavjud muammolar va bahs-munozaralar ham yo'q emas. Ba'zi tadqiqotchilar zamonaviy texnologiyalarning haddan tashqari ko'pligi, o'qitish sifatiga salbiy ta'siri, an'anaviy metodik yondashuvlarning ahamiyati kamayib borayotgani, o'quvchilarda texnikaga qaramlik kuchayishi kabi muammolarni ko'taradilar. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarning samarali tatbiqi uchun o'qituvchilarning malakasi, dars materiallarining sifatli va moslashtirilgan bo'lishi, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanganligi, o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlariga mos yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tadqiqotlarda fonetika va grafika asoslarini o'rgatishda texnologik vositalarning turlari, ularning afzallik va kamchiliklari, didaktik imkoniyatlari, o'quvchilarning shaxsiy o'sishi va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli chuqur tahlil qilinmoqda[6]. Tanqidiy tahlil shuni ko'rsatadiki, fonetika va grafika asoslarini o'rganishda pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish uchun ularni an'anaviy metodikalar bilan uyg'unlashtirish, individual va guruhviy mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish,

o‘quvchilar motivatsiyasi va qiziqishini oshirish, natijalarni muntazam monitoring qilish, zamonaviy texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish lozim. Shu bilan birga, fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalar yordamida erishilgan yutuqlarni baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Xulosa qilib aytganda, fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilishi zamonaviy ta‘limning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bu texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning fonetik va grafik bilimlarni chuqur o‘zlashtirishi, mustaqil tahlil qilish, ijodiy yondashuv va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga erishiladi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishda o‘qituvchilarning malakasi, metodik yondashuvlarning moslashuvchanligi, texnik infratuzilmaning rivojlanganligi va o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy adabiyotlar va amaliy tadqiqotlar natijalari fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligini tasdiqlaydi, lekin ularni tatbiq etishda muvozanat va uyg‘unlikni saqlash, an‘anaviy va innovatsion metodlarni birlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zamonaviy ta‘lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ilmiy-nazariy tahlillar va amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, interaktiv platformalar, multimediyaviy vositalari, raqamli dasturlar, masofaviy va aralash ta‘lim modellari fonetik va grafik bilimlarni chuqur o‘zlashtirishda yuqori samaradorlik beradi. Talabalarning mustaqil ishlash, ijodiy yondashuv, tahliliy fikrlash va motivatsiya ko‘rsatkichlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida sezilarli oshadi. Shu bilan birga, an‘anaviy metodik yondashuvlarning pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari bilan uyg‘unligi, o‘qituvchilarning yuqori malakasi, o‘quv materiallarining sifatli ishlab chiqilishi va zamonaviy texnologik infratuzilmaning mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. Fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalarning haddan tashqari ko‘pligi va texnikaga qaramlik muammolari ham mavjud bo‘lib, ularni bartaraf etish uchun didaktik muvozanatni saqlash, individual va guruhviy yondashuvlarni to‘g‘ri tashkil etish, natijalarni monitoring qilish va zamonaviy texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish zarur. Kelgusida fonetika va grafika asoslarini o‘qitishda sun‘iy intellekt, AR/VR, gamifikatsiya va boshqa innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan o‘quv dasturlarini yaratish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va ilmiy-amaliy izlanishlarni davom ettirish ta‘lim samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, fonetika va grafika asoslarini o‘rganishda pedagogik

texnologiyalarni qo'llash zamonaviy ta'limda zamonaviy, samarali va innovatsion natijalarga erishish uchun muhim omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baudouin de Courtenay I.A. Izbrannye trudy po obshchemu yazykoznaniyu. — M.: Izdatel'stvo AN SSSR, 1963.
2. Jones D. An Outline of English Phonetics. — Cambridge: Cambridge University Press, 1962.
3. Mahmudov N. O'zbek tili fonetikasi. — Toshkent: O'zbekiston, 1995.
4. Shcherba L.V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'. — Leningrad: Nauka, 1974.
5. Tursunov M. O'zbek tilining fonetik tizimi. — Toshkent: Fan, 1985.
6. Zaytseva L.L. Pedagogicheskiye tekhnologii v obrazovanii: teoriya i praktika. — Moskva: Akademiya, 2020.